

Tabiat İçre İnsan

Dünya ve ‘merdüm-i dîde-i ekvân olan âdem’. İlahi nefha ile balçığın buluşması sonucu kıvama eren varlık. Bir yönüyle madde bir yönüyle manayı kendinde barındıran, tabiat içinde en nadide bir yere sahip canlı. Akıl yetisi ile hayvanlara, bitkilere, madenlere hükmedip yön veren, evreni her yönüyle anlamaya çalışan, Peygamberler vasıtasıyla vahiy olarak gelen semavi bilgiye muhatap olan kişi.

Tabiat (doğa) ile insan tabiatı arasında birlikte işleyişten bahsedilebilir. “t-b-a’ ” kelimesi, insan açısından “insanın yaratılış ve seciye yapısı” anlamındadır. Öyle ki, kişinin yemesi, içmesi, bir şeyi kolaylıkla yapıp yapamaması, çabuk öfkelenmesi gibi hususlar, sözü edilen yaratılış ile ilgilidir. Kişi bir şeyi çokça yaptığında artık o işe alışır ve bu, onda ‘tabiat’a (huy) dönüşür. “Allah, onların kalplerini mühürledi (ta-ba-a’)” ayeti bu hususa işaret eder.¹ İnsan tabiatının işleyişi, içinde yaşadığı tabiat ile benzerlik gösterir. Zira tabiatta, hava-su-toprak-ateş şeklinde dört unsur (anâsır-ı erbâa) yer alır. Aynı durum insan bedeninde de vardır. Tıp, bedendeki bu dört unsurun dengeli dağılımını esas alır. Bunlar arasındaki dengesizlik, hastalık denilen durumu doğurur. Buradan hareketle tabiat ve insan için benzer ilkelerden ve durumlardan söz etmek mümkündür. Bedenin hor kullanılması sonucu nasıl ki, hastalık kendini gösterirse tabiatın hor kullanılması da bozulmayı (fesât), dengesizliği doğurur.

İnsan aklının, tabiata uygun işleyişine rasyonalite denir. ‘Ratio’, oran-orantı anlamındadır. Buna göre akıl yetisi, tabiatın işleyişine uygun şekilde varlığa dair mukayese yapar. Elde ettiği neticeyi, zihinde yer alan diğer bilgilerle birlikte kullanır. Demek ki, öncelikle tabiatta var olanların insan düşüncesine yansımaları söz konusudur. Bu açıdan özdeşlik ilkesine göre eşyada aslanan, her bir şeyin ‘kendisi’ olmasıdır. Bu da zihinde herhangi bir varlığa yüklenen anlamın hep aynı kalmasını sağlar. Evrenin işleyişine dair keşfedilen her bir yasa, gerçekte öncelikle zihindeki gerçeklikle ilgilidir. Onun için tabiatta keşfedilen her bir ‘gizli hazine’ (Hicr Suresi, ayet 21) hem insan hayatını kolaylaştırır hem de insanın tekvinî kitabı (tabiatı, evreni) okuması olarak tezahür eder. Bu açıdan insan, tabiatı anladığı ölçüde ‘kendini’ ve ona sunulmuş imkanları daha iyi görebilir, düşünebilir ve şükredebilir. İslam’ın ilk asırlarını ve Gazneli-Selçuklu-Osmanlı’nın ihtişamlı yüzyıllarını bu açıdan değerlendirmek gerekir. Batı’nın son asırlarda yükselişi de tabiat kitabını iyi okumaları ile ilgilidir. Bu da doğal olarak ‘insan’ı maddi-manevi boyutuyla daha ileri seviyede anlamayı beraberinde getirmektedir.

Tabiatın (doğa) bozulması, neticede insan bedeninin bozulmasını da beraberinde getirir. Kirlenen tabiat, insan bedeninin de tahribi demektir. Tabiatın insan eliyle kirlenmesinde kararmış insan vicdanından söz edilebilir. Çünkü kirlenmemiş bir vicdan ve

¹ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, Beyrut 1999, Dâru İhyâi't-türâsî'l-Arabî, c. 8, sf. 118-120.

kalp, tabiatı kirletemez. Kızılderili reisi Seattle'in Amerika başkanına yazdığı mektup bu konuda dikkate değer.

"Kızılderili, gerçek anasının toprak olduğuna inanır. Nasıl biz dünyanın bir parçası isek, o dünya da bizim bir parçamızdır. Güzel kokulu çiçekler, bizim kız kardeşlerimizdir. Geyik, at, büyük kartal bunlar da bizim erkek kardeşimizdir. Kayalık tepeler, ıslak çayırlardaki damlalar, atın vücudundan buharlaşan ısı ve insan; hepsi aynı ailedendir." "Şu gerçeği iyi biliyoruz: Toprak insana değil, insan toprağa aittir. Ve bu dünyadaki her şey, bir ailenin fertlerini birbirine bağlayan kan gibi, ortaktır ve birbirine bağlıdır. Bu nedenle de dünyanın başına gelen her felaket insanoğlunun da başına gelmiş sayılır." "Ve Kızılderililer gibi Tanrı da toprağa değer verir. Bu toprağa saygısızlık, Tanrının kendisine saygısızlıktır." "Canlıların yok edildiği bir dünyada insan ruhu yalnızlık duygusundan ölür gibi geliyor bize. Unutmayın, bugün diğer canlıların başına gelen, yarın insanın başına gelir. Çünkü bütün hepsinin arasında bir bağ vardır. Eğer bütün hayvanlar yok olsaydı, insan ruhu o büyük yalnızlığa dayanamaz ölürdü." "Dünya anamızdır. Dünyaya ne kötülük olursa, oğullarına da aynı kötülük olur. Eğer insanlar yere tükürürlerse, kendi yüzlerine tükürürler."

"Beyaz adam, anası dünyaya ve kardeşi gökyüzüne sanki satın alınabilen veya yağma edilebilen bir mal gibi, koyunlara ve parlak boncuklara davrandığı gibi davranır. Onun bu iştahı ve hırsı bir gün dünyayı yiyip bitirecek ve geriye sadece çorak bir çöl bırakacaktır!" "Tıpkı buffaloların öldürülüşü, ormanların yakılışı, toprağın kirletilişi. (...) Bir gün bakacaksınız gökteki kartallar, dağları örten ormanlar yok olmuş, yabani atlar ehlileştirilmiş ve her yer insanoğlunun kokusuyla dolmuş. İşte o gün insanoğlu için yaşamın sonu ve varlığını devam ettirebilme mücadelesinin başlangıcı olacak." "Son ırmak kurduğunda, son ağaç yok olduğunda, son balık tutulduğunda; beyaz adam, paranın yenmeyen bir şey olduğunu anlayacak."²

"İnsanların kendi elleriyle yapıp ettikleri yüzünden karada ve denizde fesat (bozulma) zuhur etti!" (Rûm Suresi, ayet 41) ayeti oldukça dikkat çekicidir. Aynı şekilde Allah'ın yaratma biçimini değiştirecek şeytanlaşmış kişiliklerden söz edilir. (Nisa Suresi, ayet 119). Günümüzde insan eliyle yeryüzündeki çeşitliliğin azalması hatta bazı türlerin son bulması oldukça ürkütücü bir manzara arzeder!³ Tabiatın kanunlarını keşfetmek için onun canını acıtmak, insan türüne pahalıya mâlolan bir yöntem olmuştur. "Yeryüzünün tümüne egemen" olmak şeklinde yorumlanan Tevrât ayeti (Tekvin, 1/26-29), batılı filozofların düşüncelerinde (Bacon vd.) tabiata hükmetmek şeklini almış ve yeryüzü, seması ile birlikte kirlenmeye maruz kalmıştır.⁴ Benzer bakış açısı insan tabiatının 'insan-sonrası' açısından zorlanması durumudur. 'Çağdaş simya' olarak da nitelenen transhumanist akım, insanın içinde yaşadığı tabiatla birlikte insan tabiatını da tahribe aday görünmektedir.⁵ Halbuki saf insan fitratı, düzenin ve hayatın devamından yana tavır alır. "Sizden birinin elinde bir fidan varsa, kıyamet kopmak üzere bile olsa onu diksin!", "Akar suda abdest alsanız bile israf etmeyiniz!" hadisleri bize tabiata saygıyı ve onunla uyum içinde olmamızı salık verir.

Tabiatın işleyişi insan hayatına ne çok benzer. Özellikle ılıman kuşakta dört mevsimin görülmesi üzerinden mesele ele alınacak olursa, yılın döngüsü içinde tabiatın çeşitli biçim ve renklere bürünmesi gibi insan hayatının da muhtelif merhaleleri vardır. Çocukluk, gençlik,

² https://tr.wikiquote.org/wiki/%C5%9Eef_Seattle [Erişim: 28.11.2022]

³ <https://www.youtube.com/watch?v=gBc8y2S7oJw> (Anlatılmayan Öykü) [Erişim: 28.11.2022]

⁴ Yaşar Fersahoğlu, *Dinler ve Çevre*, İstanbul 2003, Marifet Yay., sf. 174-179.

⁵ Bkz. Esra Kartal Soysal, "İnsanın Geleceği: Transhümanizm Bağlamında Bir İnceleme", *İnsanı Yeniden Düşünmek* içinde, ed. Lütfi Sunar-Latif Karagöz, İstanbul 2019, İlem Yay., sf. 328-360.

orta yaş ve yaşlılık şeklindeki döngü, tabiatın işleyişine benzer. İnsanın sağlık durumu, toplumun iktisadî ve siyasi işleyişi de bir ölçüde böyledir. “Onlara dünya hayatını şu örnekle anlat: Gökten su indiririz de onunla yeryüzünde bitkiler yeşerip gürleşir, sarmaş dolaş olur. Sonunda kuruyarak rüzgârın savuracağı çer çöp hâline gelir. Allah’ın her şeyi yapmaya gücü yeter.” (Kehf Suresi, ayet 45) “İyi bilin ki, dünya hayatı ancak bir oyundan, bir eğlenceden, bir süs ve gösterişten, aranızda bir öğünmeden, mal ve evlatta çokluk yarışından ibarettir. Tıpkı bir yağmur gibi ki, onun bitirdiği ekinler çiftçilerin hoşuna gider. Sonra kuruyuverir de sen onu sapsarı kesilmiş görürsün. Ardından da çer çöp hâline gelir. (...)” (Hadid Suresi, ayet 20).

Nice icatların yapılmasında takip ve taklit edilen şey, tabiattır. Yunus balıkları denizaltıya, kunduzların yaptıkları su bentlerine/barajlara, kuşların kanatları uçaklara birer misal teşkil eder. Bitkiler, hayvanlar ve diğer unsurlar, insanoğlunun tabiatı araştırma alanlarıdır. Bununla birlikte varlığın en güzel (estetik) ve en mükemmel hali tabiatta, tabii yaratılıştta bulunur. Nice çiçek, elbise desenlerine, mimariye, sanat ürünü unsurlara yansımıştır. Nice hayvan, kendisindeki özellikleriyle insanlar için yol gösterici olmuştur. Demek ki, insanoğlu ihtiyacını tabiattan karşılarken icat ettiği ürünlere dair ilhamını da tabiattan almaktadır. Bu yönüyle tabiat, insanın yuvası, sığınağı, okulu, tezgahı ve hatta okuması gereken bir kitap olmaktadır.

İnsan akli, mantık planında zaman-mekan kategorileri ile iş görür. Zaman, hareketle ilgili iken mekan, insanın içinde bulunduğu tabiat ile anlaşılır. (İlimler içinde tarih, zamanı; coğrafya ise mekanı daha iyi anlamak için gerekli ilimlerdir. Mantıklı düşünebilmek açısından mezkûr ilimlerin ayrı bir önemi vardır). Öyle anlaşılıyor ki, insanın üzerinde yaşadığı mekan olarak tabiat, işleyişi itibarıyla insanın tutarlı düşünmesine imkan sağlamaktadır. İnsan idraki, içinde bulunduğu şartları nazar-ı itibara alarak muhakeme-mukayese yapıp hükümler inşa eder. Şu halde denilebilir ki, insan, içinde bulunduğu tabiatı araştırdığı ve anladığı ölçüde tutarlı hükümler verebilir. Onu incelediği ölçüde sınırlarını keşfedebilir, faydalarını ortaya çıkarabilir. Tabiatla uyum içinde yaşadığı ölçüde huzur bulur ve tabiat bilimlerinde ne kadar ileride ise ona göre diğer toplumlara öncülük edebilir.